

مشکل «یا» ی نکره و عدد «یک» در فارسی امروز ✧ (بחי مقابله‌ای در زبان فارسی و انگلیسی)

□ دکتر مجتبی منشی زاده □

گروه فارسی

یکی از نادرستی‌هایی که به تازگی در زبان گفتاری و نوشتاری فارسی رواج عام یافته، کاربرد نادرست و نابجای واژه «یک» است. به نظر می‌رسد که این نادرستی از راه ترجمه وارد زبان فارسی شده باشد و کسانی هم از روی ناآگاهی به دستور زبان فارسی آن را در گفتار و نوشتار رواج داده‌اند. به جمله‌های نامأنوس زیر توجه کنید:

- یک انسان دو سوم بدنش آب است.
- مثل یک دکتر لباس می‌پوشد.
- محافظه کارها می‌گفتند او تقریباً یک فراماسون است.
- یک مرد از مرگ نمی‌ترسد.

بررسی مشکل در زبان انگلیسی

در زبان انگلیسی نشانهٔ a یا an در وهلهٔ نخست برای اسم نکره و نشانهٔ The برای اسم معرفه به کار می‌رود و وظیفهٔ اصلی نشانهٔ پیشین در دستور زبان انگلیسی تقابل آن با نشانهٔ The است. از سوی دیگر، نشانهٔ a یا an به لحاظ سیر تحول تاریخی از صورت one مشتق شده است و در پاره‌ای از موارد در معنی (one = یک) نیز به کار می‌رود:

He Has two daughters and a son.

He can walk forty miles in a day.

گذشته از این، نشانه a یا an در برخی از جمله‌ها با اسم جنس (Generic noun) همراه می‌شود. به عبارت دیگر، یکی از راههای بیان اسم جنس در زبان انگلیسی آوردن a یا an پیش از اسم است:

A cow gives milk.

گاو شیر می‌دهد.

بی توجهی به دستور زبان انگلیسی و ندانستن وظیفه دستوری نشانه‌های مذکور از یک سو و بی اطلاعی از امکانات و ظرفیت‌های زبان فارسی از سوی دیگر، موجب شده است تا برخی از نویسندگان و مترجمان و گویندگان نشانه a یا an را همواره معادل واژه «یک» بنویسند یا بگویند و ترجمه کنند. در حالی که زبان فارسی، برای بیان هر یک از مفاهیم یاد شده امکاناتی دارد که شرح کوتاه آن بدین قرار است:

بیان اسم جنس و نوع

اسم جنس به تمام افراد یا آحاد طبقه دستوری خود دلالت دارد و به کل مجموعه اشاره می‌کند. در واقع، چنین اسمی در طبقه‌ای قرار می‌گیرد که تنها یک عضو دارد، یعنی در این طبقه همه تفاوتها و تمایزهای اعضای طبقه نادیده گرفته می‌شود و در کل عضوی منفرد تلقی می‌شود. در مثل:

کودک شیرینی را دوست دارد.

گیاه به آب نیاز دارد.

متأسفانه گاهی واژه «یک» را پیش از اسم جنس به کار می‌برند که یا معنی جمله دیگرگون می‌شود یا معنی‌ای خلاف نظر گوینده یا نویسنده به شنونده یا خواننده منتقل می‌شود:

یک کودک شیرینی را دوست دارد.* [دو کودک و دو گیاه به احتمال حکم دیگری

دارند!]

یک گیاه به آب نیاز دارد.*

امکانات بیان اسم جنس در زبان فارسی

برای بیان اسم جنس و نوع، در زبان فارسی، چهار امکان هست:

الف - واژه را به صورت مفرد و بدون نشانه ظاهری می آوریم و چنین اسمی معرفه است:

- گربه حیوان است.
- کودک شیرینی را دوست دارد؛
- مرد از مرگ نمی ترسد.

ب - گاهی برای بیان معرفه جنس، واژه جمع بسته می شود:

- کودکان شیرینی را دوست دارند.
- گیاهان به آب نیاز دارند.
- بچه ها بازی را دوست دارند.

ج - پیش از اسم جنس صفت مبهم «هر» در می آورند و پس از اسم گاهی «یا» ی نکره در آید:

- هر گلی پژمرده می گردد.
- هر کودکی شیرینی را دوست دارد.
- هر انسانی از اسارت متنفر است.

د - هر گاه فعل جمله منفی باشد یا جمله به صورت استفهام انکاری به کار رود، پیش از اسم صفت مبهم «هیچ» و گاهی بعد از اسم «یا» ی نکره می آورند:

- هیچ راهی نیست که پایان نداشته باشد.
- هیچ کس از دروغگویی خوشش نمی آید.
- هیچ انسانی اسارت را دوست ندارد.

اسم نکره در زبان فارسی

از نظر معنایی، اسم نکره به یک یا چند فرد نامشخص از انسان و یا هر چیز مادی و غیر مادی اشاره می کند.
- کتابی خرید.

- غذایی خورد.
 - کتابهایی خریدم.
 - در اطراف جنگل، خانه‌هایی ساخته شد.
- نشانه نکره اسم در زبان فارسی «یا» ای است که به آخر اسم مفرد یا جمع افزوده می‌شود.
- گاهی واژه «یک» پیش از اسم نکره ظاهر می‌شود، ولی در فارسی امروز به ویژه در گفتار به معنی «چنان» به کار می‌رود:
- یک درسی به او دادم.
- اگر «یا» ی نکره به همراه اسم غیر قابل شمارش یا مفهومی که بر آن دلالت کند، به کار رود معنی اسم را محدود می‌کند:
- غذایی خورد. (= غذایی کم و ناچیز)
 - پولی داری به من قرض بدهی؟ (= اندک و نه زیاد)

«یک» در زبان فارسی

واژه «یک» از نظر دستور زبان فارسی هم اسم است و هم صفت:

- یک با دو می‌شود، سه.
 - ده ما بر یک.
 - هیچ دویی نیست که سه نشود.
- اگر «یک» پیش از اسم به کار رود در حکم صفت پیشین است:
- یک سرباز مجروح شد.
 - یک دست صدا ندارد.
 - یک گنجشک در دست بهتر از صد گنجشک در هوا.
 - یک کتاب روی میز بود.

بنابراین «یک» تنها زمانی به کار می‌رود که قصد گوینده یا نویسنده تصریح به واحد بودن اسم باشد. در نتیجه کاربرد آن به جای «یا» ی نکره یا بیان اسم جنس نادرست است. چنانکه از مثال‌های بالا بر می‌آید، گاهی «یک» را با عدد بزرگتر یا واژه‌ای که معنی

کثرت یا اسم جمع دارد، مقابل می‌کنند: یک بزگر گله‌ای را گر می‌کند. با توجه به آنچه گفته آمد، دو جمله «کتابی نوشت» و «یک کتاب نوشت» از نظر معنایی یکسان نیستند. علاوه بر این، کاربرد نادرست «یا»ی نکره و عدد «یک» در بیان اسم جنس یا اسم نکره از زبانهای بیگانه و رواج نادرست آن از گونه نوشتاری زبان فراتر رفته و امروز حتی در زبان گفتار اغلب گویندگان آنها را نادرست به کار می‌برند. به جمله‌های زیر توجه کنید:

- یک سخنگوی وزارت امور خارجه اعلام داشت. (مبادا اشتباه کنید که دو نفر بوده‌اند!)

- تروریست فراری دستگیر شد و به یک زندان در جنوب ... انتقال داده شد. (اگر بتوان کسی را در آن واحد در دو زندان نگاهداشت، این جمله می‌تواند درست باشد!)

- یک رئیس جمهور چه خصوصیاتی دارد؟ (= رئیس جمهور چه خصوصیاتی دارد؟)

- یک انسان دو سوم بدانش آب است. (= دو سوم بدن انسان آب است یا دو سوم بدن هر انسانی آب است یا دو سوم بدن انسانها آب است.)

فهرست منابع و مراجع:

- ۱- باطنی، محمد رضا، چهار گفتار درباره زبان، انتشارات آگاه، چاپ سوم.
- ۲- خانلری، پرویز، دستور زبان فارسی، انتشارات قدس، چاپ دوازدهم.
- ۳- مشکوة الدین، مهدی، دستور زبان فارسی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد چاپ سوم.
- ۴- صادقی، علی اشرف، دستور زبان برای سال دوم و سوم و چهارم دبیرستان، انتشارات آموزش و پرورش سال ۱۳۵۸.

1- Oxford Advanced Dictionary of current English 1987.

2- A Comprehensive Grammar of the English language, Longman by; R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik, 1985.